

Il-Huttafa

numru 97

Marzu - April 2010

Qerd in-Naħal

il-magazın ta' Klabb Huttaf

Hej Fluttaf!

Kemm tgħidu li hu t-total ta' speċi ta' għasafar li s'issa dehru f'Malta? Ħamsin? Mija u ħamsin? Le ta, sew iktar minn hekk...

Tliet mija u disghin, l-aħwa! Jien niskanta kif f'did-daqsxejn ta' gżira, fgata bin-nies u bil-bini, jista' jkun li jkollna lista daqshekk twila.

Imma hekk hu! S'intendi, ħafna mill-għasafar fil-lista huma rari immens. Hemm minnhom dehru darba biss, jew rawhom l-aħħar xi mitt sena ilu! Għalhekk l-ebda berdwoċer - lanqas l-iktar wieħed akkanit li joħroġ berdwoċing kuljum - m'għadu rahom kollha dawn l-għasafar f'Malta.

U tiskanta, kważi kull sena nżidu xi għasfur ġdid. Daqqa jkun għasfur żgħir, u daqqa jitfaċċa wieħed spettakolari, bħalma deher dan l-aħħar (araw p3). Iktar għasafar, iktar varjetà ta' ħajja: biodiversità.

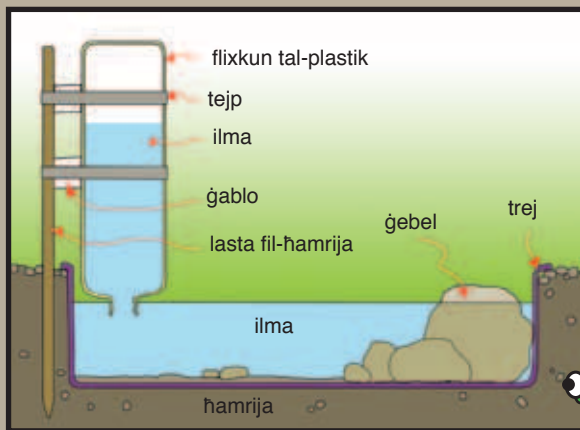
U la qed insemmu l-biodiversità, hawn ftit howmwerk għal darb'ohra: Jekk għandkom ġnien, zidu l-biodiversità fih billi tarmaw vaska. Xejn enormi: trej tal-plastik biżżejjed. Idfnu t-trej fil-ħamrija sax-xifer, jekk ftit fid-dell aħjar. Poġġu xi żewġ ġebliet fih u mlew il-ilma (tal-bir jekk għandkom). Dak kollox. Jekk iżżidu flixkun kif hemm fl-istampa, l-ilma jdum iktar biex jinxef, basta l-ilma tal-flixkun iżżiduh kultant.

F'dik il-vaska jistgħu jinżulkom l-għasafar jixorbu u jinħaslu (araw p7), żnażan jiskejzjaw fuq il-wiċċ, forsi xi gremxula tbill grizmejha - issa li bdiet in-nixfa kulhadd jaqdbu l-għatx. U jekk ma tħallux l-ilma jinxef,

fih jibdeu jikbru xi pjanti żgħar, u forsi jitfaċċaw ukoll bebbux tal-ilma u Ninfi (araw p11). Jekk tagħmlu dal-proġett, ħudulu ritratt u ibagħtuhulna, forsi nġibuh fil-magażin.

Victor

Victor Falzon l-editor

Jien ukoll sejjer nitbahbah!

E bilhaqq! It-tweġibiet għall-howmwerk tal-aħħar darba kienu dawn:

ħut = 15,400 speċi
amfibji = 5700 speċi
rettilli = 8900 speċi
għasafar = 9000 speċi
mammiferi = 4700 speċi

Jekk qallibtu l-Internet indunajtu li hadd donnu ma jaqbel fuq it-totali: min jgħid numru u min jgħid iehor. Dan għaliex id-dinja kbira u l-istudjużi kuljum isibu annimali godda, filwaqt li annimali oħrajn jisparixxu. Għalhekk impossibli tkun taf bl-eżatt. In-numri li tajniekom huma bejn wieħed u iehor.

Il-Qerd in-Naħal (European Bee-eater) huwa l-iktar għasfur ikkulurit li jżur Malta. Narawh fil-pases tar-rebbiegħa u l-ħarifa, imma s-sena l-oħra bejjet ukoll f'pajjiżna! Huwa protett bil-liġi, imma ħafna kaċċaturi xorta joqtluh. Għax sabih! Ritratt ta' Guido Bonett.

Bomblu
 naħla sufiġja u simpatika

ritratt ta' Victor Falzon

X'għandna?

Editorjal	2
Aħbarijiet	3
X'għandna mid-dinja?	4
X'nista' nara tgħid?	5
L-iSkrepbuk tal-Fjuri	5
L-Għadira	6
Il-Banju tal-Vjolin	7
Mixja Mixjun!	8
Attività	8
Ix-Xagħri	9
Nilagħbu tikka	10
Gallerija	10
Mill-arti ta' Pau	10-11
U tgħidx ħmerijiet!	11
Natura fil-Lenti	11

il-kumitat

Kathleen Mamo (kap) • Jason Aloisio • Matthew Borg Cardona • Desirée Falzon • Victor Falzon

il-kuntatt

indirizz
BirdLife Malta
 57/28 Triq Abate Rigord
 Ta' Xbiex XBX 1120
 tel 21347644 / 21347645 / 21347646
 imejl info@birdlifemalta.org
 imejl tal-magażin
il-huttafa@birdlifemalta.org
 websajt www.birdlifemalta.org

il-klabb

Klabb Fluttaf huwa t-taqsimta ta' BirdLife Malta għall-membri ta' taħt it-18-il sena. Il-Klabb jorganizza harġiet fil-kampanja, żjarat f'riservi naturali, mixjiet, harġgiet bil-lanċa, u naghmlu wkoll xogħol ambjentali. Kull xaharejn noħroġu wkoll il-magażin Il-Fluttafa li l-membri jircievu d-dar bil-posta. Bħalissa fil-Klabb qeghdin xi 1100 membru. Shubija fi Klabb Fluttaf hija €7 fis-sena.

©BirdLife Malta, April 2010
 Disinn u produzzjoni Victor Falzon
 Stampat għand Poulton's Print Shop

Denis Cachia

Gallodzilla!

Il-Gallozz Sultan huwa għasfur misthi u johroġ l-iktar filgħodu kmieni jew filgħaxija ma' nżul ix-xemx. Dar-ritratt mehud l-Ghadira...

Fl-Ewwel ta' April dejjem nistennew li xi hadd jagħmlilna ajta, jew jagħtina aħbar li ma tkunx vera. Għalhekk meta dakinhar smajna li l-Għadira tfaa Gallozz Sultan, bilkemm ridna nemmnu. Imma veru kien!

Il-Gallozz Sultan huwa għasfur li jimpresjonak. Qisu tigieġa kbira blu fil-vjola b'munqar goff aħmar nar u saqajn twal ħomor ukoll! Bl-Ingliż jgħidulu Purple Swamp-hen (*Porphyrio porphyrio*).

Dan l-għasfur jgħix u jbejjet f'diversi nħawi tal-Mediterran, anke f'artijiet viin tagħna bħal Sqallija. Mhux għasfur li s-soltu jpassi, imma kultant jivvjaġġa xi ftiit. U issa tfaa wieħed Malta. L-ewwel niżel fir-riserva naturali tal-Għadira u dam hemm ftiit ęranet. Imbagħad tar u mar fir-riserva tas-Simar, fejn ukoll hemm ambjent tajjeb għalih.

Din kienet l-ewwel darba li deher Gallozz Sultan f'pajjiżna.

Raymond Galea

...u dawn ir-ritratti huma tal-istess għasfur meta mar Is-Simar.

Bis-saħħa tal-fotografija naqsmu flikkien il-ġmiel tan-natura.

Victor Falzon

Għasfur ieħor li dan l-aħħar qanqal ħafna interess fil-berdwoers kienet **Alwetta Qastnija**, li tfaat Delimara fil-bidu t'April. L-Alwetta Qastnija hija zġhira u kannella, jigġifieri mhijiex xi għasfur li fid-daqs jew fil-kulur igiblek għajnejk wara widnejk. Imma din l-ispei rari ħafna li tidher Malta, u s-soltu trid tmur fid-deżert Sahara biex tarah. Għalhekk kienet rekord eitanti għan-naturalisti tal-BirdLife.

Dan l-għasfur bl-Ingliż jismu Bar-tailed Desert Lark (*Ammomanes cincturus*) u l-aħħar li deher Malta kien fl-1969... 41 sena ilu!

Olivier Seys

Mid-dehra sewwa jgħidu li fuq tlieta toqgħod il-borma! Ukoll għall-bidu t'April, f'Ta' en (Għawdex) deher għasfur ieħor rari ħafna għal Malta. Din kienet **Bilbla Sekonda** - għasfur zġhir minn lewn l-art u li mhux fali tarah. Imma l-berdwoers xorta marru jfittxuh, għax din l-ispei kienet ilha ko ma tidher Malta. Mill-1982, fil-fatt!

Il-Bilbla Sekonda hija wkoll għasfur li s-soltu tarah f'inħawi tad-deżert. Bl-Ingliż jisimha Lesser Short-toed Lark (*Calandrella rufescens*).

Għal min ihobb l-għasfar, dawn kienu tassew tliet figoġli tal-Għid tajbin immens.

Paleo-antropologu huwa xi hadd li jistudja l-fossili tal-bnedmin tal-qedem.

Antenati

 Matthew Berger, tifel ta' 9 snin, ffit ilu, kien qed iqalleb fil-ħamrija fl-Afrika t'Isfel u sab xi għadam antik. Huwa ħaseb li kien ta' xi ċerv, imma meta rahom missieru beda jżfen bil-ferħ! Missieru huwa paleo-antropologu, u mill-ewwel induna li dak l-għadam ma kien ċerv xejn, imma speċi antika ta' bniedem-xadin tat-tip *Australopithecus*. Komplex iħaffru fl-inħawi u sabu żewġ skeletri tal-istess speċi. Xi studjużi huma ċerti li din hija speċi ġdida, imma oħrajn għadhom mhux qed jaqblu. Hu x'inhu, huwa ċar li għad baqa' ħafna iktar studju x'isir fuq l-istorja tal-bniedem!

U iva, mela m'għandix għalfejn nibza' minnha din il-gremxula, għax frott biss tiekol.

Hehe! Sakemm ma taħsbekx banana...

Ftakar!

Għasafar tal-Għana

Very nice!

Dal-poster għalik jekk iġġedded il-mizata fi Klabb Fluttaf.

4

Genna fuq l-art

...u fil-baħar

Ir-Renju Unit għadu kemm waqqaf riservi naturali enormi fil-baħar. Din hija ċ-Chagos Islands Marine Reserve u qiegħda fl-Oċean Indjan madwar iċ-Chagos Islands, grupp ta' xi 60 gżira baxxa. Dir-riserva naturali fiha medda ta' 545,000km² (ikbar mill-Baħar l-Iswed) u hija l-ikbar *marine reserve* fid-dinja.

Il-Gzejjer Chagos ma jgħix nies fuqhom (ħlief gżira waħda) u huma genna tal-art tropikali, kif taraw mir-ritratt t'hawn fuq. Imma jekk l-art hija genna, il-baħar ta' madwarha huwa genna t-tripplu! F'dawn l-ibħra jgħixu iktar minn 220 speċi ta' qroll, u madwar dan il-qroll jgħixu iktar minn 1000 tip ta' ħut, minn speċi żgħar kollha kuluri, sal-*whale shark*, l-ikbar ħuta tad-dinja. Huwa wkoll wiehed mill-iktar inħawi ta' baħar nadif li jeżistu fuq il-pjaneta. Issa li dal-baħar sar riserva naturali, m'għadux jista' jsir sajd goff fih, jew li jsir tħaffir għaż-żejt.

Problema waħda baqgħalhom isolvu: li n-nies li kienu jgħixu f'dawn il-gzejjer u li kienu tkeċċew 50 sena ilu, xi darba jithallew imorru lura f'pajjiżhom!

Dragun!

Sabu gremxula ġdida, imma timmaginawx gremxula bħal dawk li jkollna fil-ġnien: dil-gremxula twila 2m! Din hija n-Northern Sierra Madre Forest Monitor Lizard (x'isem twil!) u tgħix fil-foresti tal-Gzejjer Filippini. Hija każ rari ta' gremxula li tiekol frott biss, hija mgerrxa sew u tgħix l-iktar fis-siġar. U fil-fatt għalhekk l-istudjużi damu daqshekk ma indunaw biha. L-isem xjentifiku tagħha huwa *Varanus bitatawa*. Imma jekk in-naturalisti skoprew l-ispeċi issa, in-nies li jgħixu f'dawk in-naħat ilhom jafu biha... għax mid-dehra jikluha wkoll!

Dawn l-añbarijiet tajbin biex tużawhom l-iskola fl-attività JUNIOR JOURNALIST (Dinja Waħda) Dinja Waħda hija kampanja edukattiva ambjentali li qed titmexxa fl-iskejjel primarji minn BirdLife Malta u Bank of Valletta

X'Nista' Nara Tgħid?

jikteb Jason Aloisio

Il-Gardell

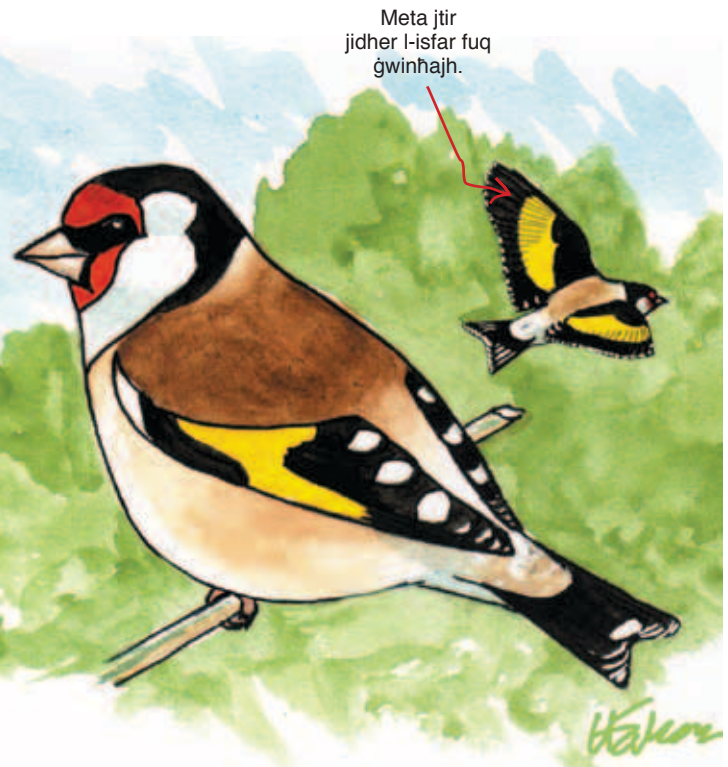
Goldfinch

Carduelis carduelis

Il-Gardell hu wiehed mill-ghasafar magħrufin bħala tal-ghana. L-isem tiegħu ġej mit-Taljan (cardellino). Fil-kulur żgur li huwa l-isbaħ wiehed minnhom. Tispikka ħafna l-maskra ħamra tal-wiċċ u l-faxx isfar tal-ġwienajh. Il-Gardell ibejjet mal-Ewropa kollha, fl-Afrika ta' Fuq u partijiet tal-Asja. Fl-artijiet fejn tagħmel ħafna kasha, il-Gardell ipassi. F'Malta jidher fiż-żewġ passes imma n-numru jvarja minn sena għall-oħra. Għandu munqar pjuttost irqiġ ħdejn l-ghasafar tal-ghana l-oħra. Il-munqar jużah biex jislet iż-żerriegħa mill-pjanti tax-xewk.

Il-Gardell għandu għanja sabiħa, u minħabba fiha dan l-ghasfur huwa marbut mal-ferħ. Infatti f'bosta lingwi, inkluż il-Malti, nsibu l-idjoma "hieni daqs gardell".

L-għanja u l-ilwien tiegħu wasslu biex matul iż-żminijiet il-Gardell iddaħħal f'ħafna artijiet fejn ma kienx jinstab, bħall-Awstralja, New Zealand u l-Arġentina. Illum nafu li meta f'art iddaħħal speċi ġodda mhix ħaġa ta' ġid għan-natura tal-post.

Victor Falcon

L-istampa tal-Gardell mehuda mill-ktieb **Għasafar Madwarna**, li ssib tixtrih (€5) minghand il-BirdLife.

L-iSkrepbuk tal-Fjuri

jikteb Jeffrey Sciberras

L-Orkida Piramidali

- BI-Ingliz **Common Pyramidal Orchid**
Isem xjentifiku *Anacamptis pyramidalis*
- Pjanta ¹perenni bil-basla. Titwal sa 20cm. Tagħmel weraq aħdar ċar u ovali bil-vini dritti għall-ħabta ta' April. F'Mejju tagħmel fjuri roża (kull waħda qisha insetti żgħir) f'bukkett forma piramidali. Żerriegħa żgħira immens u ma tidhirx.
- L-orkidi jagħmlu fjuri forma ta' insett biex jiġbdu insetti bħal naħal u znażan solitarji li jkunu qed ifittxu sieħba.
- Tikber fix-xaġhri, fil-²makkja, fl-³isteppe, fiż-żrieżaq tat-tafal u anke f'raba' mitluq. Speċi ⁴indigena.
- Frekwenti fil-biċċa l-kbira tal-Gzejjer Maltin.

¹ perenni. Pjanta li tgħix diversi snin.

² makkja. Ambjent b'ħafna siġar baxxi u arbuxxelli jikbru folti f'xulxin.

³ steppe. Ambjent bla siġar, b'ħamrija fqira fejn jikber l-iktar ħaxix.

⁴ indigena. Speċi tal-post, li ma ddaħħlitx mill-bniedem.

Il-piramida qed naraha. Xieraq toħroġ xi mumja minn ġo fiha, kemm inwerżaq!

Arnold Sciberras

SERVIZZ TAL-AMBULANZA
għall-annimali abbandunati

B'XEJN 24 SIEGHA
KULJUM 21224001
GRANDEX 9947 5199 - 9980 7067

www.birdinginmalta.com

Thobb l-ghasafar? Mela żur il-websajt **Birding in Malta** għal tagħrif u ritratti fuq l-ghasafar ta' Malta, u anke postijiet tajbin għall-berdwoċing. Dil-websajt holquha Nicholas Galea u Steve Zammit Lupi, żgħażaġħ berdwoċers u membri ta' Klabb Fluttaf.

L-Ghadira

Il-Bajja tal-Mellieħa hija popolari għall-ghawm, u fis-sajf tkun mimlija nies, storbju, traffiku, dwal u riħa ta' ċips! U jet-skis, laneċ u lajlows, u gabbani, ristoranti u lukandi.

Imma jekk taqsam it-triq issib ruħek f'post differenti ħafna. Hemmhekk hemm ħaġa li tiġbed lin-natura: hemm għadira ilma, u din l-għadira tkun hemm is-sena kollha. Fejn hemm l-ilma s-sena kollha jgħixu iktar pjanti u annimali. Din hija r-riserva naturali tal-Ghadira, post imħares bil-liġi u ndukrat biex ħadd ma jidhol fih bla permess u jagħmel herba min-natura. Il-BirdLife ilha ħafna snin tistudja u tieħu ħsieb l-Ghadira.

Il-flora u l-fawna tal-Ghadira huma speċjali għax iridu jfilħu għall-ilma mielaħ li jidhol mill-baħar. Fost il-pjanti li jgħixu f'dan l-ambjent hemm ix-**Xorbett**, l-**Almeridja**, **Kromb il-Baħar** u l-**Bjanka tal-Baħar**. Hemm anke **Simar Niggiež**, **Qasbet ir-Riħ**, **Siġar tal-Bruk**, **Pankrazju** u **Mentna** - dawn tal-aħħar huma żewġ fjuri rari li jikbru fir-ramel.

Fl-ilma tal-Ghadira jgħix il-**Buzaqq**, ħuta rari li tħobb l-għadajjar. Din tiekol ħaxix li jikber fl-ilma u anke annimali żgħar tal-ilma, bħal bebbux u gambli. Imma l-Buzaqq irid joqgħod attent għax jista' jsib min jiekol lilu, speċjalment għasafar bħall-**Agrett Abjad**, l-**Ghasfur ta' San Martin** u l-**Blongun Sekond**. Dawn ma jgħixux l-Ghadira s-sena kollha imma jgħaddu ftit granet, ġimghat jew anke xhur. L-Ghadira spiss jidhlu wkoll għasafar tax-tut bħall-**Monakella**, it-**Tertuxa**, il-**Pispisella**, il-**Girwiel** u l-**Fras-servjent**. Dawn jgħixu max-xtut tal-baħar jew tal-għadajjar u jieklu dud li jtellgħu mit-tajn u r-ramel.

Is-sabiħ ta' riserva naturali hu li dawn l-għasafar ħadd ma jpoġġihom hemm, imma jiġu weħidhom!

Barra għasafar, l-Ghadira jgħixu wkoll rettili bħas-**Serp Iswed**, ix-**Xaħmet l-Art** u l-**Kamaleonti**, u hemm varjeta sabiħa ta' insetti, fosthom friefet u baħrijiet. Hemm jgħix ukoll il-**Grillu tar-Ramel**, speċi rarissima f'Malta.

Ħafna minnkomm forsi mortu l-Ghadira ma' tal-iskola jew mal-familja. Jekk le, ħajru lill-ġenituri jew lill-ghalliema joħdukomm, għax l-Ghadira hija waħda mill-ftit postijiet f'Malta fejn in-natura tiġi l-ewwel u l-bniedem jiġi t-tieni.

Mentna

Buzaqq

Pispisella tad-Dabra

L-Ghadira tiftaħ...

Għall-publiku Sibtijiet u Fdud (10am-4pm) minn Novembru sa Mejju. Dhul bla hlas.

Għall-iskejjel fil-ġranet tal-iskola. Dhul bla hlas, imma zjarat minn skejjel iridu jsiru bil-booking (21347646)

Il-Banju tal-Vjolin

Rogħha ilma xita f'nofs mogħdija fil-kampanja kienet biżżejjed biex dal-Vjolin Fadrani jitnaddaf, jiffriska u jixxala! Ritratti ta' Victor Falzon.

Isma' jimporta
ma tħarsux please?
Qed ninħasel hawnhekk!
Grazzi, ta...

Imxejna mixja mixjun!

Il-Mixja Maratona Marret Meravilja! Did-darba hadna rotta ġdida. FL-14 Marzu 2010 iltqajna taht is-Saqqajja (r-Rabat), u meta ngabar kulhadd tlaqna nimxu fid-direzzjoni tas-Siġġiewi. It-triq kienet sabiħa u faċli, u t-temp kien perfett.

Matul il-mixja kellna spetaklu sabiħ ta' Bghadan Fomor iduru fuq rasna. Dawn huma ajkli zġhar li fir-rebbiegħa jghaddu minn pajjiżna fil-maratona tagħhom mill-Afrika għall-Ewropa! Minbarra bghadan, dakinhar rajna wkoll Daquqa tat-Toppu, Spanjulett, Pitorrossi, Zizka Bojod, Buċaqq tax-Xitwa u anke Bekkaċċ.

U rajna wkoll xi Runduni! Ir-Rundun kien l-ghasfur speċjali tal-mixja, għax il-flus li ġabru l-membri għall-mixja se jintużaw proprju biex nibnu kaxxi

aposta halli nħajru iktar Runduni jbejtu f'Malta.

Wara waqfa qasira, il-mixja kompliet qalb il-kampanja, ġbidna lejn l-irdum fejn ergajna waqafna ftit u tqassam xi frott lil kulhadd. Komplejna lejn l-inhawi ta' Haġar Qim, imbagħad imxejna lejn il-Qrendi u spicċajna Il-Maqluba, fejn il-membri għamlu ċart kbira bir-Rundun. Imbagħad saru xi intervisti minn ġurnalisti, tqassmu rigali lil min attenda u l-attività spicċat.

Għal dil-mixja ngabru b'kollox €1115. Klabb Futtar u l-BirdLife jirringrazzjaw lil dawk kollha li għenu biex tingabar dis-somma (ara l-lista). Grazzi wkoll lil-Leaders kollha li taw daqqa t'id biex kollox imur ħarir.

Għall-mixja dis-sena konna b'kollox 153 ruħ. U żewġt iklieb!

Claude Abela • Meagan Abela • Joanne Axiq
 • Emily Azzopardi • Giancarlo Azzopardi •
 Jurgen Azzopardi • Carin Barbara • Kathryn
 Bianco • Massimo Bonello • Sacha Bonello
 • Sarah Bonnici • Martina Borg • Michael
 Borg • Thea Borg • Luca Bruno • Glenn Noel
 Buhagiar • Trudi Buhagiar • Gabriele Cachia
 • Abigail Camilleri • Charlene Camilleri • Jake
 Camilleri • Matteo Camilleri • Oriana Camilleri •
 Kirsty Cassar • Daniel Cherrett • Jasmine Cilia
 • Logan Crane • John Critien • Marika Cutajar •
 Victoria Cutajar • Leah De Leonardo • Thomas
 De Martino • Aisha Elsadi • Noor Elsadi • Noah
 Fabri • Kevin Farrugia • Analise Fenech •
 Jake Fenech • Maja Herrera • Omar Kassab
 • Jacqueline Licari • Rebecca Mallia • Luca
 Mangion • Mario Mercieca • Emma Micallef •
 Luke Micallef • Nicola Micallef • Steve Micallef
 • Timothy Micallef • Marija Cristina Montebello
 • Gavin Muscat • Lina Muscat • Maria Nappa
 • Matthew Nappa • Enwar Oulawi • Gabriel
 Pace • Sarah Pace Bonello • Ronald Pavia
 • Matthew Pavia • Jessica Pavia • Askya
 Pizzuto • Ayisha Sacco • Jordan Sant • Familja
 Sciberras • Johann Seychell • Mohammed
 Shurrah • Maya Spiteri Dalli • Alessia Stivala
 • Francesca Vassallo • Mia Vassallo • Kathryn
 Vella • Fatheya Yassine

John Borg

U issa jmiss li ninzlu niżla sal-

Buskett

Naħseb kollha mortu l-Buskett. Mal-familja, ma' tal-klassi, xi ħajk mal-ħbieb. Imma kos tinzel kemm tinzel f'dak il-wied kollu siġar, frisk u dellijiet, qisu qatt mhu biżżejjed hux! Aħna wkoll hekk inħossuna. Wara kull siġra donnu dejjem hemm xi sorpriża sabiħa tan-natura tistenniena nsibuha. Xi sigriet ġdid li qatt ma rajna qabel. Xi hoss misterjuż. Insomma, aħna ħa mmorru s'hemm. **Tithajru tiġu magħna?**

It-Tajra Safra hija għasfur li nistgħu naraw il-Buskett.

Oliver Micallef

dettalji

data il-**Fadd 9 Meju 2010**
 niltaqgħu **Taht it-Tinda, Buskett**
 ħin **8.30am - 11am**

ġibu jekk għandkom **tromba, gajd, nowtbuk**
 merħba **membri* tal-Klabb, familja u ħbieb**

Wara li dawritna mal-ambjenti tad-dinja, ELISABETH CONRAD ġgibna lura Malta u tghallimna f'tit fuq l-ambjenti differenti ta' pajjiżna stess.

Komuni

Ix-xagħri huwa ambjent naturali komuni fil-Gżejjer Maltin. Huwa ambjent tipiku hafna tal-Mediterran, u jinstab f'postijiet bi klima li mhix harxa u li hi niexfa fis-sajf, u fejn il-blat huwa ²kalkarju, bhas-saffi ewlenin tal-blat Malti.

Toqob, xfar u ponot

Ix-xagħri jikber fuq art bi blat mikxuf, speċjalment fuq il-Blat tal-Qawwi. Din it-tip ta' art jgħidulha karst: wesgħat ta' blat li jkun fihom hafna toqob, xfar, ponot u hofor. Il-karst jiffurma bl-effett tal-ilma tax-xita fuq il-blat kalkarju. L-ilma tax-xita jiġbor is-CO₂ mill-arja u mill-ħamrija u b'hekk isir f'tit aċiduż. Dan l-ilma aċiduż imermer il-minerali fil-blat. Jiffurmaw forom differenti għax fi blata waħda nsibu diversi tipi ta' minerali, li mhux kollha jittieklu bl-istess rata. Il-fdalijiet tal-blat li ma jinħallux jinġemgħu fix-xquq u fil-hofof u biż-żmien isuru rqajja ħamrija. Bl-Ingliż ix-xagħri jgħidulu **garrigue** (proprjament hija kelma Franciża!)

Mhux ambjent faċli

Fuq dan il-blat jikbru pjanti tipiċi tax-xagħri, fost dawn is-**Sagħtar**, it-**Tengħud Malti**, l-**Għansar** u l-**Erika**. Hafna

pjanti tax-xagħri jikbru baxxi mal-art. Dan għaliex ix-xagħri mhuwiex ambjent faċli għall-pjanti. Mhux biss hemm f'tit ħamrija, imma dawn l-inħawi huma spiss mikxufin hafna għar-riħ.

Barra minn hekk, tinsewx

in-nixfa twila tas-sajf Malti! Xi pjanti jadattaw billi jkollhom il-basal taħt l-art biex ikampaw waqt l-istaġun niexef, bħalma jagħmlu l-**orkidi**. Pjanti oħrajn huma ³annwali, bħal **Demm il-Madonna**, li jħaddru fl-istaġun tax-xita u jhallu biss żerriegħa għas-sajf. Il-pjanti li jħaddru s-sena kollha għandhom ukoll diversi modi kif ikampaw mas-sajf, per eżempju weraq sukkulenti biex jaħżnu l-ilma, jew weraq żgħar u ta' forma u materjal li jnaqssu it-telf tal-ilma.

Hafna pjanti tax-xagħri huma wkoll aromatiċi, li fil-weraq ikollhom żjut b'riħa qawwija. Liina jogħgbuna hafna minn dawn l-irwejjah u anke nħawru l-ikel tagħna bihom, imma l-animali bil-maqlub: ir-riħa tal-pjanti aromatiċi ddejjaqhom u jevitaw li jieklu l-weraq.

Minħabba li x-xagħri huwa ambjent komuni f'Malta, forsi ma tantx nagħtu kaz il-valur tiegħu, però meta teroġġu tohorġu fil-kampanja, araw li tapparezzaw f'tit il-ġmiel u r-rikkezza ta' pjanti li jikbru f'dan l-ambjent naturali.

¹endemiku. Animal jew pjanta li tinsab biss f'reġjun u mkien iktar fid-dinja.
²kalkarju. Blat kalkarju jkun magħmul fil-biċċa l-kbira minn ġir (bl-Ingliż *limestone*).
³annwali. Pjanti li jgħixu ċ-ċiklu ta' ħajjithom f'sena waħda.

Fir-ritratt tidher medda sabiħa ta' xagħri li qiegħda fuq l-gholja tal-Marfa, hdejn Foresta 2000. Dawk l-arbuxxelli bil-fjuri sofor huma Tengħud Malti, pjanta 'endemika li hawnhekk tikber komuni. Fil-bogħod tidher ukoll Kemmuna, li wkoll fiha meded sbieħ ta' xagħri.

Ix-Xagħri

Mappa ta' fejn hemm xagħri fil-Gżejjer Maltin, bl-ismijiet ta' xi postijiet.

Nilagħbu tikka! ^{ma'} Janet u Amy Gerardi

Konna mixjin fil-kampanja u sibna karta b'xi kliem miktub fuqha. Jidher li minn kitibhom uża xi forma ta' kodiċi, però waħda minnhom kellha l-kelma mikxufa. Tgħid biżżejjed biex insibu x'inhuma l-kelmiet l-oħrajn kollha?

I	G	B	E	W					
S	G	V	E	W					
S	A	N	U	Għ	M				
U	N	G	J	Ċ					
Ċ	Q	N	W	P					
X	A	X	X	Q	T	Q			
B	W	N	B	A	P	P			
J	A	IE	Q	O	W				
J	W	J	J	W	Ħ	K	I	W	
X	N	G	IE	X	W				
T	W	E	W	P					
IE	W	N	U	A	L	L			
J	W	F	I	W					
U	Q	J	U	W	J				

Ġ	U	R	A	T					

A	B	Ċ	D	E	F	Ġ	G	Għ	Ħ	H	I	IE	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Ż	Z
		Ġ															R	T	U						A				

GALLERIJA

arkeopteriks
miguel borg 10

debba tax-xitan
karl camenzuli

buda
chaanah muscat
13

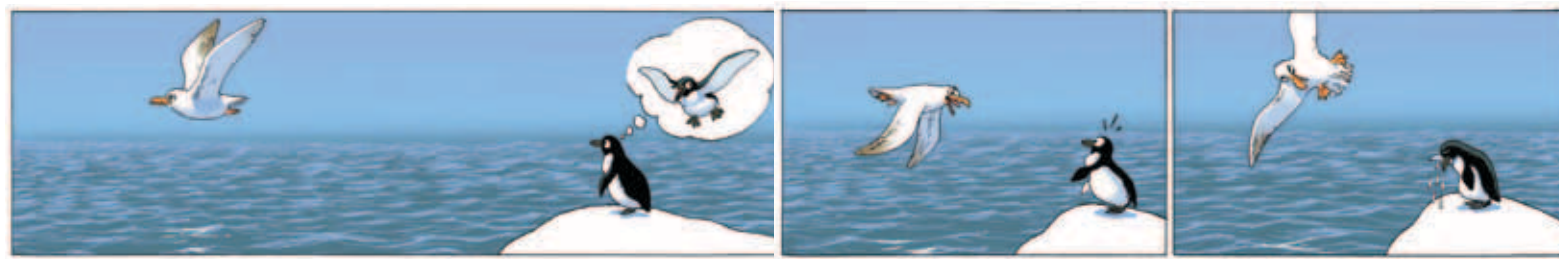
għakreb
gabriel bugelli 13

lovebird
jake pace 10

Ibagħtlna t-tpingijiet u r-ritratti li tiegħu. Basta tan-natura...

Mill-arti ta' PAU

U TGHIDX HMERIJJIT!

Nisingħu hafna hmerijiet fuq in-natura. F'dis-sensjela, **DESIRÉE FALZON** iddur dawra ma' ftit minnhom.

Victor Falzon

Il-kamaleonti jekk tqiegħdu fuq l-aħmar imut!

Il-ġilda tal-kamaleonti magħmula minn hafna rqajja' żgħar ta' kuluri differenti. Huwa juża dawn l-irqajja' biex ibiddel il-kulur tal-ġilda tiegħu ħalli jiġi jaqbel mal-ambjent ta' madwaru. Dan jagħmlu billi jkabbar u jċekken l-irqajja' skont

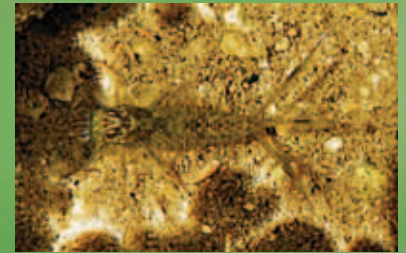
il-kulur u d-disinn li għandu bżonn. Bis-saħħa ta' dat-trikk, il-kamaleonti jkollu kamuflaxx tajjed u jaqbad hafna insetti għax ipoġġu viċin tiegħu u ma jarawhx. Il-kamuflaxx jgħin ukoll lill-kamaleonti biex jistaħba mill-għedewwa tiegħu. Imma l-kamaleonti m'għandux il-kuluri kollha tal-qawsalla: il-ġilda tiegħu tvarja minn safrani għal aħdar ċar, u ġieli jaqleb aħdar skur, kważi iswed b'xi tbajja' safranin. Peress li jgħix fis-siġar jew fix-xagħri, l-aħmar m'għandux bżonnu f'dawn l-ambjenti. Imma b'daqshekk ma jfissirx li jekk kamaleonti joqgħod fuq xi haġa hamra ha jmut! U lanqas mhu ha jwerżaq, jintefaħ, itirlu d-demm, jaqagħlu denbu jew jisplodi!

Natura fil-Lenti

F'Malta jgħixu eluf ta' speċi ta' animali, imma hafna minnhom huma żgħar. F'dir-rokna nressqu l-lenti lejn xi ntietef naturali.

In-Ninfa hija insett żgħir. Forsi għall-ewwel taħsibha nemusa, imma jekk tħares sew tinduna li hija differenti. Biss biss fit-tarf ta' ġisimha għandha qishom żewġ xagħriet twal. In-Ninfa (bl-Ingliż mayfly) kważi dejjem taraha viċin xi ġibjun, vaska jew għadira tal-ilma helu. Dan għaliex in-Ninfa tbid fl-ilma u l-frieħ tagħha jgħixu taħt l-ilma. Il-ferħ idum xhur jikber, u meta fl-aħħar isir adult għandu xorti jgħix iktar minn ġurnata! F'dik il-ġurnata n-Ninfa trid ittir, issib sieheb, issib vaska bl-ilma u tbid il-bajd.

Jekk tafu b'xi vaska tal-ilma helu, osservaw ftit il-hajja fl-ilma u forsi taraw xi frieħ tan-Ninfa. Il-frieħ ikollhom tliet xagħriet f'tarf ġisimhom (mhux tnejn).

in-Ninfa

Desirée Falzon

Victor Falzon

Bank of Valletta

Propju ftit tal-ġimgħat wara li konna Itqajna fl-okkażżjoni tal- 'World Wetlands Day', kien imiss il-Maratona ta' hdax-il kilometru. Din l-attività, li issa saret tant tkun mistennija minnkom it-tfal, kull ma tmur qegħda dejjem aktar tikber fil-popolarità.

Bħal fi drabi oħra, il-ġbir li jsir għal din l-attività imur b'risq kawżi ambjentali. Din is-sena l-fondi ntużaw biex jinxtrow kaxxi magħmulin apposta sabiex iservu ta' bejtiet għar-Rundun.

F'dawn l-aħħar snin, ir-Rundun reġa' beda jbejjet f'pajjiżna, wara nuqqas ta' bosta snin. Peress li dan l'għasfur spiss ibejjet f'postijiet fil-qalba tal-ibliet u l-irhula, in- 'Nest Boxes' se jitpoġġew f'diversi bini għoli madwar Malta u Ghawdex. B'hekk ahna wkoll inkunu għamilna l-parti tagħna biex inkomplu nħajru

lil dan l-għasfur iżur pajjiżna aktar ta' spiss u jgħaddi aktar hin magħna.

Ir-Rundun huwa għasfur maħluq għall-ajru. Dan jgħaddi tista' tghid hajtu jtir. Sahansitra anke jaf jorqod waqt li jtir! Meta jtir, il-ġwienah tiegħu jidhru twal u rqaq, l-għamla ta' qaws. Jista' jingħaraf mit-twerżiqa rqiqa u għolja tiegħu. Ir-Rundun iħobb itir ma' shabu, u waqt li jkunu għaddejin spiss jgħajtu lil xulxin, insomma iħobb jgħid kelma bħalna. Bl-Ingliż dan l-għasfur jgħidulu *Swift*.

Lura għall-mixja. Għalkemm it-temp kien xitwi, hadt gost nara parteċipazzjoni kbira ta' tfal li ġew b'tant heġġa s-Saqqaġja ġewwa r-Rabat. Minn hawnhekk irħejnielha għat-triq li tagħti għas-Sigġiewi. Għaddejna wkoll minn hdejn it-Tempju majjestuż ta' Haġar Qim. Il-mixja intemmet hdejn il-

Kappella ta' San Matthew eżattament fuq il-Maqluba fid-dahla tal-Qrendi.

Din il-maratona kienet organizzata mill-Klabb Huttaf bil-parteeċipazzjoni tal-Bank of Valletta. Din serviet ukoll ta' opportunita' biex naraw tipi differenti t'għasafar jittajru fuq id-diversi nhawi li għaddejna minnhom. Dan minbarra d-diversi Flora u Fawna, li hi mżewġa bihom il-kampanja Maltija.

Nixtieq naghlaq din ir-rokna billi ngħaddi kelmtajn ta' tifhir u ringrazzjament lilkom it-tfal li bil-parteeċipazzjoni u l-entuzjażmu tagħkom imnaxxielkom tissuperaw is-somma sabiha ta' aktar minn €1,000.

Ċikkurilla